

משרד החינוך

חוזר המנהלת הכללית

הודעות

עד/3

חשון החשע"ד – נובמבר 2013

לתשומת לב המנהלים והמורים

לפי האמור בסעיף 3(א) ל"תקנות חינוך ממלכתי (סדרי פיקוח) התשל"ג-1973", הוראות המנהל הכללי המופיעות בחוזרי המנכ"ל מחייבות את המנהלים ואת המורים, ועליהם לנהוג לפיהן.

חוברת זו מרכזת לנוחותכם את ההוראות שהתפרסמו בחודש שבו היא יצאה לאור. עם זאת, מאחר שחלים מזמן לזמן שינויים ותיקונים בהוראות המנכ"ל, על המשתמש בחוברת מוטלת האחריות לבדוק באתר משרד החינוך אם חלו שינויים בהוראות ממועד פרסום החוברת. יש לפעול בהתאם להנחיות המעודכנות ביותר בכל נושא.

תוכן העניינים

הודעות

		3. ארגון ומנהל	.3
		3.1 ארגון העבודה הפדגוגית	3.1
7	בקשה להכרה כמוסד חינוך ממלכתי משלב	3.1-2	
9	מוסדות חינוך ניסויים בשנת הלימודים התשע"ה	3.1-3	
		5. בטיחות, ביטחון ושעת חירום	.5
		5.1 בטיחות	5.1
11	חינוך לבטיחות מונעת לקראת עונת החורף	5.1-1	
		5.2 בטיחות וזהירות בדרכים	5.2
13	פרס שר החינוך ושר התחבורה לבתי ספר מצטיינים בחינוך לבטיחות בדרכים	5.2-3	
		6. דרכי הוראה	.6
		6.2 טיולים ופעילות חוץ-בית-ספרית	6.2
20	רענון ההנחיות לקראת יציאה לטיול	6.2-1	
		8. עובדי הוראה ועובדי חינוך	.8
		8.5 תנאי שירות	8.5
44	מלגת פולברייט למצטיינים בהוראה	8.5-3	
47	פרישה לגמלאות של עובדי הוראה	8.5-4	
		9. תכניות לימודים	.9
		9.4 חינוך לערכים	9.4
49	"האחר הוא אני" – יום לציון תחילת התכנית	9.4-2	
		9.15 חינוך למורשת ישראל, ציונות ותולדות המדינה	9.15
52	גיליון "צידה לדרך" בנושא מורשת יהדות אתיופיה וציון חג הסיגד	9.15-5	

הודעות

3. ארגון ומינהל

3.1 ארגון העבודה הפדגוגית

בקשה להכרה כמוסד חינוך ממלכתי משלב	3.1-2 (עד)
---	-------------------

1. רקע

מוסד חינוך ממלכתי משלב הוא מסגרת חינוכית המשותפת לתלמידים המקיימים אורח חיים דתי, חילוני ומסורתי, המטפחת את זהותה הייחודית של כל אחת מן הקבוצות, תוך ביסוסה על התרבות היהודית ועל ערכי הסובלנות והאחדות הלאומית. המוסד משלב בתכנית הלימודים ובאורח החיים שלו לימוד מקורות יהודיים בהיקף רחב ושם דגש על העיסוק בזהות היהודית והציונית ועל חינוך לערכי הסובלנות. תכנית הלימודים בבתי הספר של החינוך המשלב מתגברת את לימודי היהדות והציונות בנוסף על תכניות הלימודים הרשמיות של משרד החינוך, הן במסגרת הלימודים הפורמאלית והן בתחום הבלתי-פורמאלי.

2. אופן הגשת הבקשה להכרה כמוסד חינוך ממלכתי משלב

בקשה של מוסד חינוך להיות מוסד חינוך משלב בשנת הלימודים התשע"ה תוגש למנהלת המינהל הפדגוגי הממונה על החינוך המשלב במשרד החינוך, עד לתאריך י"ב בכסלו התשע"ד, 15.11.2013. יש להגיש את הבקשה בכתב בחתימת מנהל מוסד החינוך. על הבקשה לכלול את המידע והמסמכים האלה:

(1) חוות דעת כתובה מאת המפקח על מוסד החינוך לגבי תכנית ההשלמה ולגבי התקיימות התנאים הנקובים בחוק החינוך המשלב ובתקנות להפיכת מוסד החינוך למשלב, וכן לגבי השלכות על סוגיות של רישום ואזורי רישום.

(2) חוות דעת כתובה מאת מנהל המחוז לגבי הימצאותם של פתרונות חינוך חלופיים סבירים לילדים המתגוררים ביישוב שאינם מעוניינים ללמוד במוסד חינוך משלב ופירוט פתרונות אלה; על חוות הדעת להתייחס גם להתקיימות התנאים הנקובים בחוק ובתקנות להפיכת מוסד החינוך למשלב, וכן להשלכות על סוגיות של רישום ואזורי רישום.

7 הודעות

חוזר מנכ"ל ער/3, כ"ח בחשוון התשע"ד, 1 בנובמבר 2013

- (3) חוות דעת כתובה מאת רשות החינוך המקומית (בחתימת מנהל מחלקת החינוך ברשות) לגבי הימצאותם של פתרונות חינוך חלופיים סבירים לילדים המתגוררים ביישוב שאינם מעוניינים ללמוד במוסד חינוך משלב ופירוט פתרונות אלה; על חוות הדעת להתייחס גם להתקיימות התנאים הנקובים בחוק ובתקנות להפיכת מוסד החינוך משלב, וכן להשלכות על סוגיות של רישום ואזורי רישום.
- (4) העתק מהחוזר שהועבר מטעם המנהל להורים ולמורים ובו הסבר על משמעות הפיכת בית הספר למשלב.
- (5) העתקים מחתימות ההורים והמורים על כתבי ההסכמה.
- (6) תכנית הלימודים המשלימה של מוסד החינוך הדנה בתגבור לימודי היהדות.
- את ההנחיות המלאות אפשר למצוא בסעיף 3.1-42 בחוזר מנכ"ל הוראות הקבע עב/8(א), "החינוך הממלכתי המשלב – הנחיות לבתי ספר המבקשים להיחשב בתי ספר משלבים".

3. תהליך קבלת החלטה בבקשה והודעה בדבר החלטה

- (א) הממונה (מנהלת המינהל הפדגוגי) תעביר את החלטתה לגבי הבקשה בכתב ובצירוף נימוקים בתוך 60 ימים מיום קבלת טופס הבקשה והמסמכים הנלווים לידיעת מנהל מוסד החינוך, המפקח על מוסד החינוך, מנהל מחלקת החינוך ברשות המקומית, מנהל המחוז, ואם מוסד החינוך הוא ממלכתי-דתי – גם למנהל מינהל החינוך הדתי במשרד החינוך.
- (ב) אם ההחלטה חיובית:
- (1) על מנהל מחלקת החינוך ברשות המקומית להודיע להורי התלמידים בהודעה בכתב, לא יאוחר מיום ט"ו בטבת התשע"ד, כי המוסד יהיה מוסד חינוך משלב. כל הורה החפץ לרשום את ילדו לבית ספר אחר – יוכל לעשות זאת במשרדי מחלקת החינוך ברשות המקומית בתקופת הרישום של אותה שנה.
- (2) על המפקח על מוסד החינוך להודיע לסגל הפדגוגי במוסד החינוך בהודעה בכתב, לא יאוחר מיום ט"ו בטבת התשע"ד, כי המוסד עתיד להיות מוסד חינוך משלב. מורה שאינו מעוניין להישאר בבית הספר לאחר הפיכתו למשלב יוכל לפנות למפקח בבקשה להעברה למוסד חינוך אחר.

בשאלות אפשר לפנות אל הגב' מירי נבון,
מתאמת פעולות המינהל הפדגוגי, טל' 02-5603099.

מוסדות חינוך ניסויים בשנת הלימודים התשע"ה (עד) 3.1-3

1. לוח הזמנים להגשת הצעות למוסדות חינוך ניסויים

- 1.1 הצעות בתי הספר תוגשנה על ידי מנהלי בתי הספר, באמצעות המפקחים, למנהלי המחוזות, ובחינוך הממ"ד – למחמ"דים, עד יום ה', י"א באדר ב' התשע"ד, 13.3.2014.
- הצעת מוסדות על-יסודיים המבקשים שינוי במתכונת בחינות הבגרות תוגש באותו מועד הן למחוז והן לגף לניסויים וליזמות.
- 1.2 הצעות של גני ילדים יש להגיש בשני עותקים: אחד להנהלת המחוז הממונה והשני לאגף לחינוך קדם-יסודי, למחלקה לשיטות ולמודלים חינוכיים, עד יום ה', י"א באדר ב' התשע"ד, 13.3.2014.
- 1.3 יש לשלוח את ההצעות לניסויים גם בדואר האלקטרוני לכתובת הזו: orlyyo@education.gov.il
- 1.4 בכל מחוז תוקם ועדה בראשות מנהל המחוז ובהשתתפות המחמ"ד ונציגי הגף לניסויים וליזמות. הוועדה תבחן בקפדנות את ההצעות, את אישור הרשויות המקומיות ואת נכונות המחוז להשתתף בהקצאת המשאבים השונים. עם אישור הניסוי על הוועדה המחוזית להגיש את רשימת מוסדות החינוך המומלצים על פי סדר עדיפויות, יחד עם הצעת הניסוי המלאה ועם המלצותיה של הוועדה וטופס ההצטרפות. הצעות אלו תובאנה להחלטת הוועדה העליונה.
- 1.5 הצעות מנהלי המחוזות תועברנה למזכירות הפדגוגית עד יום ד', ל' בניסן התשע"ד, 30.4.2014.
- 1.6 החלטות הוועדה העליונה והמנכ"ל תימסרנה למחוזות עד יום ה', ב' באלול התשע"ד, 28.8.2014.

2. התחייבות המוסד הניסויי

מוסדות חינוך ניסויים שסיימו את השנה החמישית מחויבים להגיש תכנית ליישום התהליך של הפצת הידע שנרכש במהלך הניסוי במשך שנה נוספת, בתיאום עם דרישות הגף לניסויים וליזמות ובהתאם להן. התחייבות זו אינה קשורה בקבלת תקציב או שירותים נוספים מהגף. בסמכות הגף בלבד לשחרר מוסדות חינוך ממחויבות זו.

3. מוסדות המצטרפים ל"אופק חדש"

מוסדות חינוך ניסויים שהצטרפו או עומדים להצטרף ל"אופק חדש" מחויבים למלא אחר ההנחיות האלה:

- לדווח בכתב מיד עם החלטתם להצטרף
- לבחור הכשרות מתוך היצע ההכשרות של הגף המתאימות לצורכי הניסוי כפי שמופיע במערך ההכשרות של "אופק חדש" שבאתר המשרד, בהתאמה לתכנים באתרי האינטרנט של מוסדות החינוך השונים
- לוודא את השתתפות הצוות המוביל את הניסוי, מנהל בית הספר וחברים נוספים מסגל ההוראה בהכשרות, לפי צורכי הניסוי ובהתאמה לתכנים באתר האינטרנט.

בשאלות אפשר לפנות אל הגב' אורלי יוסף,
טל' 02-5603804, דוא"ל orlyyo@education.gov.il

5. בטיחות, ביטחון ושעת חירום

5.1 בטיחות

חינוך לבטיחות מונעת לקראת עונת החורף	(עד) 5.1-1
--------------------------------------	------------

בהודעה זאת מרוכזות עיקר הנחיות הבטיחות לחורף המצויות בסעיף 5.3-51 בחוזר הוראות הקבע עג/5(א), "ניהול שגרת הבטיחות בבתי הספר".

1. כללי

בעונת החורף גדלה סכנת דלקות בבתים ובמבנים. כדי להתמודד עמה על מחנכי הכיתות לקיים פעילות שבה יציינו את הגורמים העיקריים לפריצת שרפות ויסבירו את כללי התנהגות למניעתן, כמפורט להלן.

2. הגורמים העיקריים לפריצת שרפות בבית

- א. שימוש רב במכשירי חשמל והפעלת עומס יתר על שקעים, על כבלים ועל לוחות חשמליים עלולים לגרום להתלקחות.
- ב. תנורי החימום נמצאים לעתים קרוב מדי לרהיטים, לבגדים, לשטיחים, לוילונות וכד' וגורמים להתלקחותם.
- ג. תנורי גז עלולים לגרום לדליפת גז ולריכוז גבוה שלו באוויר, והדבר עלול להוביל להצתה או לפיצוץ. מומלץ להקפיד שבתנור יימצא מנגנון הגנה המפסיק את זרימת הגז בתנור במקרה שהלהבה נכבית.
- ד. טיגון אוכל כגון סופגניות, לביבות וכד' על גבי מחבת שבה שמן או מרגרינה עלול לגרום להתלקחות או להתזת השמן אל מחוץ למחבת, בעיקר כשהדבר נעשה ללא תשומת לב מספקת.

3. כללי התנהגות ומניעת שרפות

- א. יש להקפיד על שימוש נכון במכשירי חשמל.
- ב. יש לשים לב למיקום תנור החימום. אין לייבש או לחמם בגדים באמצעות הנחתם קרוב מדי לתנור החימום.
- ג. במקרה של דליפת גז יש לסגור מיד את ברז הגז ולפתוח חלונות ודלתות כדי לאוורר את המקום. יש להזמין איש מקצוע מיומן שיתקן את הברז, ועד להגעתו אין לפתוח את הברז.
- ד. כאשר מבשלים או מטגנים אוכל יש להשגיח כל הזמן על להבת הגז בכיריים. אין להרשות לילדים לטגן סופגניות או לביבות ללא השגחת מבוגר.
- ה. על הורים להרחיק גפרורים ומציתים מהישג ידם של הילדים ולאסור משחק בהם.
- ו. מומלץ שבכל בית יהיה מטפה כיבוי לעת חירום המכיל גז כיבוי.
- ז. כאשר נוגעים במכשיר חשמל כלשהו יש לנעול נעליים או נעלי בית בעלות סוליית גומי.
- ח. במקרה של כווייה יש לפנות לקבלת עזרה ראשונה.
- ט. יש לנתק סדין חשמלי מהחשמל לפני הכניסה למיטה.
- י. יש להקפיד שהחדר יהיה מאוורר ולהשאיר פתח בחלון לשם אוורור.

בשאלות אפשר לפנות אל מר רותם זהבי, הממונה הארצי על הבטיחות,
טל' 02-5603001, דוא"ל rotemza@education.gov.il.

5.2 בטיחות וזהירות בדרכים

פרס שר החינוך ושר התחבורה לבתי ספר מצטיינים בחינוך לבטיחות בדרכים (עד) 5.2-3

1. הרקע

פרס שר החינוך ושר התחבורה והבטיחות בדרכים ניתן מדי שנה לבתי ספר מצטיינים שהתמקדו בפעילות חינוכית מוגברת בנושא הזהירות והבטיחות בדרכים, תוך שימוש באמצעים חינוכיים רבים ובשילוב מקצועות הלימוד העיוניים והטכנולוגיים.

בשנת הלימודים התשע"ד נקבע הנושא "האחר הוא אני", והפרס השנה יעסוק גם בקשר שבין החינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים לבין היחס לאחר בדרך ולהתחשבות בו. בבסיס שילוב הנושאים עומדת המחשבה שעל כל השותפים בסביבה התעבורתית להנהיג את התנהלותם באופן מודע וזהיר ולקבל אחריות לבטיחותם, תוך התחשבות בשותפים האחרים בדרך ובשונות שבין בני האדם.

2. מטרת הפעילות

- 2.1 העמקת המודעות לנושא הזהירות והבטיחות בדרכים במערכת החינוך
- 2.2 העמקת העשייה בתחום החינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים בבתי הספר ובקהילה
- 2.3 עידוד המצוינות בתחום החינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים
- 2.4 מתן הזדמנויות ליזמות מיוחדת ועידוד הרחבתם של מעגלי הפעילויות
- 2.5 חיזוק מעמדו של המקצוע הזהירות ובטיחות בדרכים בבית הספר והעלאת יוקרתו במערכת החינוכית והציבורית
- 2.6 מתן הזדמנות לבתי-ספר מצטיינים להציג את פעילותם ברמה יישובית, מחוזית וארצית, לשמש בתי-ספר מדגימים ולפתוח את שעריהם לפני מחנכים עמיתים מבתי-ספר אחרים באזור, רכזים לזהירות ולבטיחות בדרכים ואנשי חינוך המעוניינים ללמוד כיצד להעלות את רמת הפעילות בחינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים בבית-הספר ובקהילה

2.7 הענקת הערכה וגמול לבתי-ספר מצטיינים ולצוותיהם החינוכיים על פעילויות ייחודיות בתחום הזהירות והבטיחות בדרכים בנוסף על הוראה סדירה בכיתות.

3. אמות המידה לבחירת בתי הספר המצטיינים

- 3.1 לימוד נושא הזהירות והבטיחות בדרכים בהתאם למיקום בית הספר ולצורכי אוכלוסיית התלמידים והקהילה ושילוב תכניות לימודים חדשות
- 3.2 לימוד נושא הזהירות והבטיחות בדרכים בהיקף של שעה שבועית במערכת על-פי תכנית הלימודים ובהתאם לאמור בסעיף 1-5.2 בחוזר "הודעות ומידע" ע/ג1
- 3.3 קביעת ציון בזהירות ובטיחות בדרכים בתעודה
- 3.4 יזמות ופעילויות חדשניות בנושא הבטיחות בדרכים
- א. הוראה באמצעות התנסויות (מגרשי הדרכה, פארקים מוטוריים, יציאה לתצפית ולתרגול בחצר בית הספר או ברחוב וכדומה)
- ב. שימוש בשיטות הוראה עדכניות ושילוב טכנולוגיות ואמצעי הוראה מגוונים ומותאמים להוראת נושא הזהירות והבטיחות בדרכים בבתי-הספר, כגון מיקוד הלמידה, חקר וגילוי, שימוש באינטרנט, מצגות מחשב וכיו"ב
- ג. בניית מודלים ומיזמים שמטרתם לקדם את נושא הזהירות והבטיחות בדרכים בבית הספר ובישוב
- ד. פיתוח יזמות חדשניות שמטרתן לענות על הצרכים של אוכלוסיות שונות בבית הספר ובקהילה
- ה. הפעלת חונכות בזה"ב של תלמידי הכיתות הגבוהות עם תלמידי הכיתות הנמוכות ועם הגנים
- ו. הפעלת הפסקה פעילה בזה"ב.
- 3.5 שילוב הזהירות והבטיחות בדרכים כנושא אינטגרטיבי במקצועות הלימוד השונים בבית הספר ובנושא המרכז השנתי
- א. הכנת תכנית לימודים אינטגרטיבית בית-ספרית, שכבתית וכיתתית (גרעינית והיקפית)
- ב. הכנת חומרי למידה ייחודיים בהתאמה לאינטגרציה של תחומי הדעת

- ג. יצירת סביבות למידה של בטיחות בדרכים בכיתות, במרחב בית-הספר ובחצר
- ד. שילוב פעילויות יצירתיות ואמנותיות בהוראת הנושא (ריקוד, תנועה, המחזה, משחק, קולנוע וכד').
- 3.6 מערך הפעילות הנעשית בבתי-הספר בנושא הזהירות והבטיחות בדרכים
- א. משך תקופת הפעילות בשנת הלימודים הנוכחית ובשנים קודמות וכן בניית תכנית להמשך הפעילות בנושא
- ב. מספר הכיתות והתלמידים המשתתפים בהתאמה לגודלו של בית הספר
- ג. שיתוף ההורים בפעילות
- ד. פעילות בקהילה
- ה. פעילות לאחר שעות הלימוד בבית-הספר
- ו. מעורבות של צוות המורים ופעילות הרכז לזהירות ולבטיחות בדרכים
- ז. פעילויות ייחודיות העוסקות ביום הזהירות והבטיחות בדרכים.
- 3.7 הפעלת משמרות זה"ב ו/או משמרות הסעות
- א. פעילויות מיוחדות של תלמידי משמרות הזה"ב וההסעות בבית הספר ובכיתות, כגון חונכות של תלמידים צעירים על ידי התלמידים הבוגרים בבית הספר
- ב. בדיקת תקינות הציוד של משמרות הזה"ב ומשמרות ההסעות ואחסונו במקום מוסדר.
- 3.8 פעילות משותפת עם גורמים העוסקים בנושא הזהירות והבטיחות בדרכים בקהילה: הרשות העירונית, המקומית והארצית, משטרת ישראל, המשמר האזרחי, מטה הבטיחות העירוני, מגן דוד אדום, מכבי אש, עמותות וארגוני מתנדבים ועוד.

4. אמות המידה להצטיינות בחינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים בבתי הספר לחינוך מיוחד

- 4.1 לימוד נושא הזהירות והבטיחות בדרכים בהתאם ליכולות התלמידים, לאפשרויות התנהלותם בדרכים ולהשתלבותם בקהילה

- 4.2 מערך הפעילות הנעשית בבתי הספר בנושא הזהירות והבטיחות בדרכים
- א. משך תקופת הפעילות בשנת הלימודים הנוכחית ובשנים קודמות ובניית תכניות להמשך הפעילות בנושא
  - ב. מספר הכיתות והתלמידים המשתתפים בהתאמה לגודלו של בית הספר
  - ג. שיתוף ההורים בפעילות
  - ד. ההתנהגות בהסעות
  - ה. מעורבותו של צוות המורים ופעילות הרכז/המורה המוביל את נושא הזהירות והבטיחות בדרכים, ובכלל זה הכשרה והשתלמויות עדכניות
  - ו. פעילות משותפת עם גורמים העוסקים בבטיחות בדרכים בקהילה
  - ז. פעילויות ייחודיות העוסקות ביום המחויבות הלאומית לבטיחות בדרכים.
- 4.3 יזמות ופעילויות חדשניות בנושא הזהירות והבטיחות בדרכים
- א. שילוב טכנולוגיות עדכניות (אינטרנט, מצגות מחשב וכיו"ב)
  - ב. פיתוח יזמות חדשניות שמטרתן לקדם את הוראת הנושא בבית הספר
  - ג. פיתוח יזמה ייחודית לבנייה או להתאמה של עזרים וציוד לצרכים ייחודיים של התלמידים.
- 4.4 לימוד נושא הזהירות והבטיחות בדרכים על פי תכנית הלימודים וכנושא אינטגרטיבי במקצועות הלימוד השונים בבית הספר (כמפורט ב-3.4 לעיל).

5. נהלים כלליים

- 5.1 פרס ארצי ניתן לבית-ספר פעם אחת בלבד. במקרים מיוחדים יוגש לפרס בית ספר שזכה בעבר בפרס הארצי, וזאת רק לאחר שעברו עשר שנים מיום זכייתו ולאחר שהוכיח התמדה והצטיינות יתרה בשנים אלו וקיבל אישור על-כך מהוועדה הארצית.
- 5.2 בתי ספר יכולים להגיש את מועמדותם לפרס לכל המוקדם בתום השנה השנייה לפעילותם בנושא החינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים.
- 5.3 בתי ספר רשאים להגיש את מועמדותם בתנאי שהחינוך לזהירות

- ולבטיחות בדרכים נלמד בכל הכיתות ובהתאם לתכניות החובה.
- 5.4 בחירת בתי הספר המצטיינים מתבצעת בשני שלבים: מחוזי וארצי, בשני מסלולים: לבתי הספר היסודיים ולבתי הספר העל-יסודיים.
- 5.5 בתי הספר ייבחרו על-פי מידת עמידתם בדרישות החינוכיות, הלימודיות והניהוליות המפורטות במחווין ובדפי הדיווח לפרס (ראה ב-6 להלן).

6. מחווין לפעילות ולהצטיינות בחינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים

- 6.1 על פי אמות המידה להצטיינות בחינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים הוכן מחווין שישמש את בתי-הספר להתאמת פעילותם בזה"ב ולבדיקה עצמית לגבי מידת הצטיינותם. המחווין מפורסם באתר האגף לזהירות ולבטיחות בדרכים בכתובת <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/UNITS/zahav>.
- 6.2 מנהלי בתי ספר שיחליטו להשתלב בפעילות לקראת הפרס יבדקו את מידת התאמתם בהתאם למחווין ויציעו את מועמדותם למדריך המרכז המחוזי בזה"ב על גבי דפי הדיווח לפרס.
- 6.3 המדריך המרכז המחוזי ירכז את דפי הדיווח, יבדוק אותם ויגיש אותם לוועדה המחוזית.

7. השלב המחוזי

- 7.1 ועדת ההערכה המחוזית ומרכז הוועדה ימונו על ידי מנהל המחוז. את הוועדה המחוזית ירכז הממונה על החינוך לבטיחות בדרכים במחוז, ויהיו חברים בה מפקחים כוללים, נציג המנהלים במחוז שזכה בפרס בשנה הקודמת, נציג של משטרת ישראל, נציג של מטה הבטיחות העירוני או הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים ונציג ועד ההורים.
- 7.2 הוועדה תקיים ישיבה לבחירת 3-5 בתי ספר מצטיינים מתוך בתי הספר שהגישו את מועמדותם בדפי הדיווח.
- 7.3 הוועדה המחוזית תבקר בבתי-הספר עד יום חמישי, כ"ט בשבט התשע"ד, 30 בינואר 2014, ותקבע את דירוג בתי הספר המצטיינים ואת בית הספר שיוגש לשלב הארצי של הפעילות.
- 7.4 הוועדה תסכם את החלטותיה בכתב ותשלח מכתבים אל בתי הספר.
- 7.5 יו"ר הוועדה המחוזית ישלח אל יו"ר הוועדה הארצית את המחווין ואת דפי הדיווח של בית הספר שייבחר כמצטיין לשלב הארצי בצירוף

נימוקי הוועדה המחוזית לבחירתו ויתאם אתו את מועד הביקור של הוועדה הארצית במחוזו.

7.6 דפי הדיווח והמחווון יגיעו אל יו"ר הוועדה הארצית עד יום חמישי, ו' באדר א' התשע"ד, 6 בפברואר 2014.

7.7 בסיום שנת הלימודים יתקיימו במחוזות טקסים להענקת פרסים ותעודות לבתי הספר המצטיינים במחוז.

8. השלב הארצי

8.1 לשלב הארצי יוגש מכל מחוז בית ספר יסודי אחד ובית ספר על-יסודי אחד. כמו-כן, ייבחרו בשלב הארצי שני בתי ספר מהחינוך המיוחד: בית ספר אחד יסודי ובית ספר אחד על יסודי. בנוסף ייבחר בית ספר אחד מהמגזר החרדי.

8.2 הנהלת האגף לזהירות ולבטיחות בדרכים תמנה שלוש ועדות הערכה ארציות: ועדה לבחירת בתי הספר היסודיים, ועדה אחת לבתי הספר העל-יסודיים וועדה אחת לבתי הספר בחינוך החרדי. כל ועדה תורכב מנציגי הגופים האלה: משרד החינוך – האגף לזהירות ולבטיחות בדרכים, אגפי הגיל והאגף לחינוך מיוחד, הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים, המשטרה, ארגון ההורים הארצי וגופים רלוונטיים נוספים.

8.3 יושבי ראש הוועדות הארציות יקבלו מהממונה על החינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים במחוז את המחווונים ואת דפי הדיווח של בתי הספר שנבחרו כמצטיינים במחוזם ואת סיכומי הוועדות המחוזיות.

8.4 חברי הוועדה הארצית יבדקו את המחווונים של בתי הספר הנבחרים, יבקרו בהם ויאשרו את זכייתם או אי זכייתם בפרס, ובהתאם לכך יאשרו את השתתפותם בטקס הממלכתי הארצי להענקת הפרס.

8.5 הוועדה הארצית רשאית להחליט שבית הספר שנבחר כמצטיין במחוזו אינו ראוי לפרס ארצי. במקרה כזה יודיע על כך יושב ראש הוועדה הארצית לממונה על החינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים במחוז. במקרים של חילוקי דעות וחוסר הסכמה יובאו הדברים להחלטת הנהלת האגף לזהירות ולבטיחות בדרכים.

8.6 הביקורים של הוועדה הארצית בבתי הספר המצטיינים יתקיימו בתיאום עם הממונים על החינוך לזה"ב במחוזות עד יום חמישי, ג' בניסן התשע"ד, 3 באפריל 2014.

- 8.7 הוועדה הארצית תודיע למדריכים המרכזים המחוזיים על אישור בתי הספר המצטיינים עד יום שלישי, ל' בניסן התשע"ד, 30 באפריל 2014.
- 8.8 **בחירת בתי ספר מצטיינים בחינוך המיוחד** – מהחינוך המיוחד ייבחרו שני בתי ספר לשלב הארצי. בתי ספר של החינוך המיוחד המעוניינים להגיש מועמדות לפרס יגישו לממונים על החינוך לבטיחות בדרכים את דפי הדיווח כפי שמצוין בסעיפים לעיל. הממונים במחוזות יעבירו את דפי הדיווח והמחוננים אל ראשי הוועדות הארציות, והם יבחרו על פיהם את בית הספר המצטיין, יבקרו בו ויאשרו אותו.
- 8.9 **בחירת בית ספר מצטיין במגזר החרדי** – במגזר החרדי ייבחר בית ספר מצטיין אחד לפרס הארצי. בית הספר המצטיין ייבחר לאחר ביקור ועדה של החינוך החרדי בשלושה עד ארבעה בתי ספר. ועדה זו תגיש לוועדה הארצית סיכום של הביקורים והסבר מנומק על בחירת בית הספר המצטיין לשלב הארצי.
- הוועדה הארצית לבתי הספר החרדים תורכב מנציגי האגף לזהירות ולבטיחות בדרכים ומנציגי אגף א' החינוך המוכר שאינו רשמי.
- 8.10 **הטקס הממלכתי הארצי** – טקס הסיום להענקת הפרסים לבתי הספר המצטיינים ברמה הארצית יתקיים במעמד ממלכתי ביום שלישי, י"ב בסיוון התשע"ד, 10 ביוני 2014.

פרטים נוספים ומחווה להערכה של איכות החינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים בבתי הספר היסודיים והעל-יסודיים אפשר למצוא באתר האגף לזהירות ולבטיחות בדרכים בכתובת <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/UNITS/zahav>. אפשר גם לפנות אל הממונים על החינוך לזהירות ולבטיחות בדרכים במחוזות.

6. דרכי הוראה

6.2 טיולים ופעילות חוץ-בית-ספרית

6.2-1 (עד) רענון ההנחיות לקראת יציאה לטיול

1. כללי

מסורת המסעות ברחבי ארץ ישראל צמחה בד בבד עם התפתחות הציונות והובילה דורות רבים של בני נוער בשבילי הארץ כחלק מעיצוב זהותם. החינוך להכרת הארץ באמצעות מסעות וטיולים הוא תהליך עמוק שמטרתו היא הקניה והפנמה של מסכת ערכים חברתיים, אזרחיים ולאומיים. הוא ביטוי לשפה ישראלית ייחודית המאפשרת שיח בלתי אמצעי ורב ממדי (רגשי, קוגניטיבי ופיזי) עם נוף הארץ ועם המורשת התרבותית שלה. היציאה לטיולים משמעותית גם לחיזוק רקמת היחסים החברתית בקרב התלמידים והיא מעודדת מעורבות ועזרה הדדית. הפעילויות במהלך הטיול מעוררות סקרנות ומאפשרות למשתתפים להביא לידי ביטוי יכולות וכישורים שונים מאלו העולים בתחומי המוסדות החינוכיים ובשגרת הלמידה.

הוראה זו באה לרענן את ההנחיות הקשורות בטיולים בית ספריים ועוסקת בהיבטים הארגוניים, הבטיחותיים והפדגוגיים, הן בשלב התכנון וההכנה של הטיול והן במהלך הטיול עצמו.

מסמך זה אינו בא במקום ואינו מחליף הוראות קודמות בנושא טיולים, אלא נועד להדגיש ולרענן אותן כדי למנוע אי בהירות לגבי תפקידם ואחריותם של מפקחים, מנהלים, מורים ובעלי תפקידים בנוגע להכנה ולניהול הטיול. חשוב להכיר את ההנחיות במלואן כפי שהתפרסמו בחוזרי הוראות הקבע בנושא טיולים – היבטים פדגוגיים-ארגוניים, בטיחותיים וביטחוניים והביטחון בפעילות חוץ-בית-ספרית (חוזר סה/9(ג), סעיף 6.2-24, וחוזר סו/3(א), סעיף 6.2-28).

2. היבטים חינוכיים

2.1 דגשים בבניית תכנית הטיולים הבית ספרית

בעת תכנון הטיולים יש לנהוג על-פי "תכנית הליבה להכרת הארץ

הודעות

20

ואהבת מולדת הנמצאת באתר האינטרנט של מינהל החברה והנוער –
אגף של"ח וידיעת הארץ, בכתובת:
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tiyulim/pedagogia/TochnitAliba.htm>

"תכנית הליבה להכרת הארץ ואהבת המולדת" בנויה במעגלים הולכים ומתרחבים, מהסביבה הקרובה של התלמידים לעבר אזורי הארץ המרוחקים. מעגלים אלו יוצרים סדר הגיוני במערך הטיולים ושיטתיות בתפיסה החינוכית. הצוות החינוכי בבית הספר יבנה את מערך הטיולים בהתאם לתכנית זו ובזיקה לתכניות הלימודים הרלוונטיות הנלמדות בשכבת הגיל.

2.2 מעורבות הצוות החינוכי

"תכנית הליבה להכרת הארץ ואהבת המולדת" מדגישה את הצורך במעורבות סגל בית הספר – מנהלים, מחנכים ומורים מקצועיים – בתכנון הטיול, בהכנתו, בביצועו ובפעילות הסיכום שאחריו. מעורבות זאת הכרחית להצלחת הטיול ולהפיכתו למשמעותי עבור התלמידים.

הנחיות למורים ולמחנכים לגבי הכנת הטיול מצויות בנספח 2: **תפקיד המורה/המחנך לקראת הטיול ובמהלכו.**

2.3 הכנת הטיול

ההכנה לטיול תכלול את ההיבטים האלה:

- היכרות מוקדמת של התלמידים עם אזור הטיול, עם המסלול ועם התכנית הצפויה במהלכו, שתחשוף אותם לאתגר שמציב הטיול ותקטין את סיכוניו הבטיחותיים
- הכנה בתחום חברתי: הטלת תפקיד ותחום אחריות על כל אחד מהתלמידים לשם יצירת מעורבות פעילה, טיפוח מנהיגות, עידוד עזרה הדדית וגילוי אחריות במהלך הטיול
- תדרוך התלמידים וסגל המורים והמלווים בהוראות הביטחון והבטיחות של הטיול
- למידה מוקדמת בכיתה על אתרים, נושאים, אירועים, אישים וכדומה, שאותם יפגשו התלמידים במהלך הטיול
- יידוע ההורים על תכנית הטיול ונהליו.

2.4 הגשת תכנית טיולים

מנהל בית הספר יגיש הן למפקח הכולל והן לוועדת הטיולים המחוזית את תכנית הטיולים הבית ספרית. המפקח יוודא כי התכנית ערוכה בהתאם ל"תכנית הליבה להכרת הארץ ואהבת המולדת" ומאושרת על-ידי ועדת הטיולים המחוזית. ללא אישור כזה לא יוכל בית הספר להגיש בקשה לאישור טיוליו בלשכה לתיאום טיולים.

2.5 רכז טיולים בית ספרי ותפקידיו

רכז הטיולים הוא בעל הסמכות המקצועית המרכז את הפעילות החינוכית והערכית במסגרת טיולי בית הספר, ועליו מוטלת בניית הטיול כאירוע משמעותי בהוויה הבית ספרית. רכז הטיולים ינחה את המורה האחראי על הטיול ואת צוות המורים המלווים בהיבטים החינוכיים והארגוניים של הטיול לאחר תיאום עקרוני עם מנהל בית הספר.

רכז הטיולים הוא מורה שימונה לתפקיד על ידי מנהל בית הספר מתוך צוות ההוראה. עליו לעבור הכשרה בקורס רכזי טיולים ובהשתלמויות רענון בהדרכת אגף שלי"ח במחוז. רכז הטיולים זכאי לגמול על תפקידו בהתאם להסכמים שנחתמו עם ארגוני המורים ובהתאם לשיקול דעתו של מנהל בית הספר האחראי על חלוקת הגמולים בבית הספר.

• **ימי השתלמות ורענון לרכזי טיולים** – בהמשך להשתלמויות שנערכו לרכזי הטיולים בשנים התשע"ב והתשע"ג, יתקיימו גם בשנת הלימודים התשע"ד 2 ימי השתלמות ורענון מלאים כחלק מהעמקת תהליך הכנת הטיולים השנתיים במערכת החינוך, על היבטיהם החינוכיים, הארגוניים והבטיחותיים. **פרטים על מועדי ההשתלמויות ומיקומן יימסרו על ידי ועדות הטיולים המחוזיות.**

2.6 תפקידי אחראי הטיול

לכל טיול על שלביו השונים ימונה אחראי. אחראי הטיול הוא הסמכות העליונה בכל נושא ועניין, הן במהלך ההכנות והן במהלך הטיול. בשלב הכנת הטיול על אחראי הטיול להדריך את מחנכי הכיתות בנושאים כגון הפעילות המתוכננת, נוהלי משמעת והתנהגות במהלך טיול, הכנת התלמידים לקראת הטיול וחלוקת תפקידים לתלמידים ולמלווים. במהלך הטיול על אחראי הטיול לוודא כי הטיול מתנהל על פי התכנית ובהתאם לשלבים שנקבעו. האחראי הוא גם הסמכות העליונה בכל נושא הדורש הכרעה בהיבט החינוכי, המנהלי והארגוני במהלך הטיול. אמנם המדריך המקצועי מוביל את התלמידים במהלך הטיול, אולם האחראיות הכוללת לניהול הטיול ולשלומם של התלמידים היא של אחראי הטיול.

פירוט נוסף של הנושאים שעל אחראי הטיול להסדיר בעת הכנת הטיול מצוי בנספח 1: **תכנון הטיול והכנתו על ידי אחראי הטיול.**

2.7 סיוע וייעוץ לצוות החינוכי בנושא הטיולים

לרשות בית הספר, המנהלים ורכזי הטיולים עומדות ועדות הטיולים המחוזיות וצוות של"ח וידיעת הארץ במחוז. פרטים ליצירת קשר עם יושב ראש ועדת הטיולים מצ"ב בטבלה להלן:

המחוז	יו"ר ועדת הטיולים וממונה אגף של"ח	הטלפון
צפון	שלמה אבורמד	04-6500190
חיפה	גבי בן חמו	04-8632646
מגזר ערבי	נסר אבו-סאפי	04-6477425
מרכז	רונן כהן	03-6896423
ת"א	יאיר מדיאל	03-6896209
ירושלים	משה חזקיה	02-5601509
דרום	יצחק רוס	08-6263132
מינהל חינוך התיישבותי	ענת זמל	03-9989854
אגף מוכש"ר חרדי	יהושע גרבר	02-5601402

2.8 מדריך מקצועי מוסמך

בית ספר המסתייע במדריך להובלת הטיול ולהדרכתו יודא כי למדריך "תעודת מדריך טיולים במערכת החינוך" בתוקף. כמו כן יודא כי המדריך מוסמך להדריך באזורי הטיול המתוכננים וכי ערך הכנה מתאימה והיכרות מוקדמת עם המסלול בשנה האחרונה, שבמסגרתה בחן שינויים שאולי חלו במסלול בשל פגעי טבע. כל מדריך המצטרף לטיול, ללא יוצא מהכלל, חייב להיות בעל "תעודת מדריך טיולים במערכת החינוך" תקפה ותואמת לאזורים בהם מתבצע הטיול.

2.9 גודל קבוצת ההדרכה

גודלה הרצוי של הקבוצה הוא 25 תלמידים. בכל מקרה לא יעלה גודל הקבוצה המודרכת על 40 תלמידים, שהוא גודל כיתה תקנית במערכת החינוך.

2.10 תיק טיול

אחראי הטיול יחזיק בכל מהלך הטיול תיק אחראי טיול שבו כל הנתונים והפריטים המחויבים בהתאם למפורט בנספח 1 בחוזר זה.

3. דגשים בטיחותיים

3.1 אישורים רפואיים

בית הספר יקפיד על הימצאות אישורים רפואיים של כל התלמידים ועל קבלת אישורים מתאימים ליציאה לטיול של תלמידים בעלי בעיות בריאות מיוחדות. אחראי הטיול ירכז את נתוני התלמידים שלהם בעיות רפואיות ואת ההנחיות והדרישות המיוחדות לגבי הטיפול בהם, יעביר אותם למלווים הרפואיים בטיול ויקפיד על קיומן בעת הצורך.

3.2 פעילות מיוחדת במהלך הטיול המחייבת אישורי הורים והכנה קפדנית לקראתן

לעיתים משולבות בטיול פעילויות מלבד הליכה במסלול. כל פעילות מיוחדת, כמו חצייה של גבי מים או טיול אופניים וכדומה, מחייבת אישור מיוחד של ההורים והכנה קפדנית ומדוקדקת של הסגל בהתאם להנחיה הבטיחותית בחוזר הוראות הקבע סה/9(ג), "חוזר טיולים במערכת החינוך". הכנה זו כוללת לימוד מפורט של מהלך הפעילות והדגשת הנהלים המיוחדים לניהול הפעילות כפי שהם מפורטים בחוזר.

3.3 איסור רחצה במהלך טיול

חל איסור לשלב רחצה במהלך הטיולים. ראה פירוט בנספח 4: טבלאות מנחות לפעילות רחצה.

3.4 התנהגות בקרבת מקורות מים זורמים

יש לתדרך את התלמידים בדבר הסכנות הכרוכות בקרבה לנחלים גועשים או לזרימה כתוצאה משיטפונות.

3.5 כללי זהירות במהלך שהייה ליד חופי ים ומקורות מים

שהייה ממושכת ליד מקורות מים כמו חופי ים או בריכות טבעיות (חורשת טל, גני חוגה וכדומה) מחייבת היערכות של צוות המורים

ותדרוך מתאים למניעת הכניסה למים. במקומות לינה המצויים ליד מקורות מים יש לסמן בסרט את אזור השינה ואת גבול התנועה המותר ולהציב שומרים מבוגרים שיסיירו בשטח וימנעו מהתלמידים את הכניסה למים.

3.6 הימנעות מקרבה למצוקים

יש להימנע מלהתקרב לשפת מצוק בשעת מנוחה ובעת תצפית. יש לשמור על מרחק בטיחות של 2 מטרים לפחות משפת המצוק.

3.7 שיקולי בטיחות בתכנון הזמן

יש לתכנן את הזמן כך שהמסלול היומי יסתיים באור יום, והיציאה מהמסלול תתקיים שעה לפני רדת החשכה. בעת טיול בתנאי עומס חום יש לתכנן את הזמן כך שההליכה תסתיים לפני התגברות החום.

3.8 כמות מים מתאימה

אחראי הטיול יוודא כי כמויות המים שהובאו מתאימות לכמות האנשים, לגילם וליכולתם לסחוב וכמובן לתנאי הטיול, בעיקר במסלולים ארוכים וקשים ובמזג אוויר חם.

3.9 דגשים והנחיות לאחראי הטיול מול חדר מצב טיולים

חדר מצב טיולים משמש כמרכז מידע, דיווח והנחיה מקצועי המסייע לקבוצות מטיילים בשטח. חדר המצב פועל 24 שעות ביממה במהלך כל ימות השנה, ואפשר להתקשר אליו בטלפון 02-6222211.

- **עדכון במצב מזג האוויר ובחינת היתכנות הטיול (במצב של שיטפונות, עומס חום וכדומה)**

ערב הטיול יש להתקשר לחדר מצב טיולים ולבדוק עדכונים אחרונים, מזג אוויר, מצב מסלולים, ביטולים וכדומה.

- **מצב חירום המתחייב משינוי תנאים או מפציעת תלמיד**

במקרה של מצב חירום במהלך הטיול, כגון פציעת תלמיד או שינוי התנאים בשטח (לדוגמה: שרפה), יתקשר אחראי הטיול לחדר המצב ויעביר את המידע העדכני מהשטח. חדר המצב ינתח את המידע ויבדוק את חומרתו ואת מידת השפעתו על המטיילים. על סמך ניתוח זה תתקבלנה החלטות, כגון עצירת הטיול, פינוי המטיילים, שינוי המסלול וכדומה. אחראי הטיול בשטח יפעל לביצוע ההחלטות שתתקבלנה בחדר המצב.

- פנייה של מטיילים במצוקה

פנייה לחדר המצב בעת מצוקה חייבת לכלול את הנתונים האלה:
פרטי הגוף המטייל, פרטי האירוע והאמצעים הנדרשים לסיוע.
בהתאם למידע זה ולניתוחו יחליט חדר המצב על אופן הסיוע
שיינתן למטיילים, כגון הזנקת מסוק, מתן עזרה ראשונה באמצעות
מד"א, הזעקה של יחידת חילוץ וכדומה.

- דיווח לחדר המצב

יש לדווח לחדר המצב על כל פינוי לבית החולים, גם אם לא נעשתה
פנייה לקבלת סיוע באמצעות חדר המצב.

- דיווח על אלימות

במקרה של אירוע שהתקיימה בו אלימות על ידי המטיילים עצמם
או כלפי מי מהם, יש לדווח לחדר המצב. בירור ותחקור האירוע
יהיה ברמה הפדגוגית ולא הבטיחותית.

4. דגשים בתחום הביטחון

4.1 דגשים והנחיות לאחראי הטיול מול הלשכה לתיאום טיולים

- יש ליצור קשר עם הלשכה לתיאום טיולים, לתאם ולקבל אישור
לטיול בהתאם לדרישות המחייבות. יש להגיש את הבקשה ללשכה
לתיאום טיולים לא יאוחר מ-14 יום לפני הטיול. הפנייה ללשכה
לקבלת האישור או לביצוע שינוי בתכנית הטיול תיעשה באמצעות
אתר האינטרנט בכתובת <http://www.mokedteva.co.il>.
- יש להקפיד על רישום מדויק של המסלולים שבהם מטיילת
הקבוצה, ולא להסתפק בציון חלופות אפשריות.
- האישור המגיע מהלשכה לתיאום טיולים הוא אישור ביטחוני
בלבד, והוא אינו משחרר את האחראי על הטיול מלימוד מפורט של
ההיבטים הבטיחותיים ושל הנחיות הבטיחות לפעילות כפי שהן
מפורטות בחוזרי המנכ"ל הרלוונטיים. כמו כן עליו להנחות את
המורים המלווים ואת התלמידים בהתאם.
- חובה לעדכן את הלשכה לתיאום טיולים על כל ביטול של טיול.

4.2 אבטחה

- מאבטח בטיול ישמש מי שהוכשר כמאבטח טיולים או מי שהוכשר
כמאבטח מוסדות חינוך ונושא תעודה של משטרת ישראל בתוקף.

- מאבטח בטיול יכול לשמש בכפל תפקידים גם כמע"ר בטיול.
- חובש רשאי לשמש בטיול כמלווה רפואי, בתנאי שהוכשר בצה"ל והוא עדיין משרת במילואים ו/או במד"א ועדיין פעיל במד"א.
- חובש יכול לשמש בכפל תפקידים גם כמאבטח בטיול בתנאי שהוא המלווה הרפואי השלישי בטיול.
- באחריות רכז הטיולים הבית ספרי לוודא כי מאבטחי הטיול מגיעים מחברת אבטחה שברשותה רישיון "קבלן שירות" בחתימת הממונה במשרד התמ"ת, ושהם עברו הכשרה מתאימה של מאבטחי טיולים או מאבטחי מוסדות חינוך.
- באחריות רכז הטיולים הבית-ספרי לוודא שכל מאבטח מתייצב עם תלבושת החברה בלבד, כולל מכנסיים ארוכים, נעלים סגורות וכובע בצבע צהוב עם כיתוב "ביטחון". הכובע יימצא בתוך הכיס/תיק ויונח על הראש רק בעת אירוע חירום/ירי.
- באחריות אחראי הטיול לוודא שכל מאבטח בטיול מחזיק מחסנית אחת בתוך האקדח ומחסנית שנייה בפונדה.

4.3 אבטחה בחניון לילה

- מאבטח שעבד במהלך היום אינו רשאי לשמש מאבטח ללילה, ולכן יש להסדיר את נוכחותו של מאבטח נוסף בשעות הלילה.
- האבטחה בחניון במתכונת לילה מתחילה עם רדת החשכה או עם הגעת הקבוצה המטיילת לחניון.
- אפשר להתבסס על מאבטחים של המקום רק באכסניות נוער (אנ"א) ובבתי ספר שדה של החברה להגנת הטבע, שבהם עברו המאבטחים הכשרה של מאבטחי מוסדות חינוך או הכשרה למאבטחי טיולים. כל בקשה לחריגה מהנחיה זו מחייבת אישור של הממונה על הביטחון והבטיחות בטיולים באגף הביטחון של משרד החינוך.

4.4 עבודה מול פקחי הטיולים

- התייעצות עם פקח טיולים לפני הטיול ובמהלכו – מומלץ להתייעץ עם פקחי הטיולים של המשרד לפני הטיול ובמהלכו בכל הקשור לתכנון הטיול ולהתעדכנות במצב בשטח. יש לפנות לחדר המצב,

בטלפון שמספרו 02-6222211 לשם קבלת הפרטים ומספר הטלפון של הפקח האזורי.

- סיוע של פקח בשטח – פקחי הטיולים של משרד החינוך יכולים לסייע בבעיות שמתפתחות בשטח. מומלץ להסתייע בהם כאשר יש צורך לארגן הובלת מים נוספים במהלך הטיול, לאתר ציוד שאבד, לסייע לתלמידים המתקשים לעמוד בטיול מסיבות שונות (כמו במצב של נקע או שבר, חשש להתייבשות וכדומה).

4.5 נוהל הטיפול בליקוי חמור בטיול

4.5.1 הטיפול בליקוי יבוצע על ידי ועדת הטיולים המחוזית.

4.5.2 הטיפול בליקוי חמור בטיול

א. ליקוי חמור בטיול שדווח על ידי אחראי הטיול או שנתגלה במהלך ביקורת של אחד מפקחי הטיולים, ידווח ישירות על ידי חדר מצב או על ידי הפקח בשטח לקב"ט המחוזי שאליו שייך המוסד.

ב. אם לא נוצר קשר עם הקב"ט המחוזי, יועבר הדיווח לסגן מנהל אגף הביטחון במשרד ויושב ראש ועדת הטיולים המחוזית.

ג. עצירת הטיול ו/או תיקון הליקוי הינם בסמכותו של קב"ט המחוז או סגן מנהל אגף הביטחון, בתיאום עם יושב ראש ועדת הטיולים המחוזית, וההחלטה לגביהם תועבר לאחראי הטיול על ידי הפקח בשטח.

ד. אם לא נוצר קשר עם הקב"ט המחוזי או עם מנהל אגף הביטחון, והליקוי מהווה סכנה ביטחונית ו/או בטיחותית, יפעל פקח הטיול על פי שיקול דעתו בשטח.

ה. כל מוסד חינוכי או גוף מטייל שנמצא ליקוי חמור בהתנהלותו במהלך טיול ייחסם מייד ולא יקבל אישור ביטחוני לטיול. חסימה זאת היא באחריות סגן מנהל אגף הביטחון ובתיאום עם יושב ראש ועדת הטיולים המחוזית.

ו. הדיווח בדבר אירוע חריג יועבר בטלפון באופן מידי ליושב ראש ועדת הטיולים המחוזית. בנוסף על כך יעודכנו בכתב הקב"ט המחוזי, מפקח של"ח ארצי והלשכה לתיאום טיולים.

- ז. החסימה תחל לאחר 24 שעות ממועד קבלת ההודעה על הליקוי, וזאת כדי לאפשר ליושב ראש ועדת הטיולים המחוזית לבצע בדיקה טלפונית ראשונית ולהודיע על כך למנהל בית הספר.
- ח. לאחר חסימת מוסד בעקבות אירוע חמור תבוצענה הפעולות האלה:
- (1) ביצוע תחקיר מסודר על האירוע החריג על ידי אחראי הטיול או פקח הטיולים של המשרד
  - (2) שיחה עם מנהל בית הספר
  - (3) הזמנת מנהל בית הספר לבירור, לפי הצורך
  - (4) הכשרת רכז הטיולים הבית ספרי
  - (5) ביצוע מפגש הכשרה לכלל מורי בית הספר בנושא הטיולים.
- ט. לאחר ביצוע התחקיר יועברו תוצאותיו ליושב ראש ועדת הטיולים המחוזית. באחריות יושב ראש ועדת הטיולים המחוזית לבצע בדיקה של אופן תיקון הליקוי ולהעביר את תוצאותיה לסגן מנהל אגף הביטחון בתוך חודש ימים. באישורו של סגן מנהל אגף הביטחון תוסר חסימת בית הספר, והוא יוכל לקבל אישורים לעריכת טיולים נוספים.
- י. על פי הנחיית מנכ"ל משרד החינוך יוזמן כל מנהל מוסד חינוכי שנתגלה בו ליקוי חמור בטיול למנהל המחוז או ליושב ראש ועדת טיולים מחוזית, ותירשם הערה בתיקו האישי.

בשאלות אפשר לפנות אל בעלי התפקידים האלה:
הלשכה לתיאום טיולים, טל' 02-6223360,
חדר מצב טיולים, טל' 02-6222211,
בנושא תכנים חינוכיים בטיול:
מר גל כפרי, מנהל תכנית הליבה להכרת הארץ, טל' 02-5602769,
בנושא ביטחון ואבטחה בטיול:
מר שאול יגיל, סגן מנהל אגף בכיר לביטחון, בטיחות ושע"ח, טל' 02-5603002
בנושא בטיחות בטיול: מר רותם זהבי, ממונה בטיחות ארצי, טל' 02-5603001.

נספח 1 תכנון הטיול והכנתו על ידי אחראי הטיול

להלן נושאים שעל אחראי הטיול לתת דעתו עליהם בעת ההכנה כדי לשפר את תכנון הטיול ואת ביצועו ולצמצם סיכונים מיותרים במהלכו.

1. הכנת הטיול מבחינה ארגונית והכנת "תיק אחראי טיול"

האחראי לטיול יודא כי התבצעו כל הפעולות הנדרשות לארגון הטיול ולהכנת הצוות החינוכי והתלמידים וכי הושגו כל האישורים והמסמכים הנדרשים ורוכזו ב"תיק טיול" שישאר בבית הספר בזמן הטיול. אחראי הטיול יתכנן את מועד תחילת ההליכה ויודא כי סיום המסלול יתבצע בטרם חשכה, תוך התחשבות באורך המסלול ובקשייו, בגיל המטיילים, בתנאי מזג האוויר ובאורך היום בהתאם לעונות השנה. "תיק אחראי טיול" יוכן על ידי האחראי לטיול עצמו ובהנחיית רכז הטיולים. התיק יימצא בידי אחראי הטיול בשטח ויכיל את הפריטים האלה:

- אישור הטיול על ידי מנהל/ת בית הספר ורכז/ת הטיולים
- כתב מינוי לאחראי/ת על הטיול בחתימת מנהל/ת בית הספר
- תכנית הטיול הכוללת לוח זמנים
- טלפונים חיוניים ודרכי התקשרות עם הגורמים האחראים בשעת חירום: חדר מצב טיולים ויחידת חילוץ אזורית
- רשימת שמות התלמידים
- רשימת מגבלות רפואיות של תלמידים
- רשימת מלווים
- רשימת מספרי טלפונים חיוניים
- הוראות פתיחה באש למאבטחים
- תיאום ואישור ביטחוני – טופס חתום ומאושר
- מפת אזור הטיול, מפת סימון שבילים ופנקס כיס לביטחון ולבטיחות בטיולים.

2. הכנת הצוות החינוכי, התלמידים וההורים לטיול

א. בשלבי ההיערכות לטיול יש לקיים הכנה קפדנית לצוות החינוכי ולתלמידים. על ההכנה לכלול היכרות מוקדמת עם אזור הטיול ועם המסלול והבהרת הוראות הבטיחות וכללי ההתנהגות בכל

שלבי הטיול: בעת ההתארגנות ליציאה, בנסיעה, במסלול, בחניות ובמקום הלינה.

ב. בעת הכנת התלמידים יש להדגיש את האתגרים שמסלול הטיול מציב ואת הדרכים להתמודד עמם. לדוגמה: לקראת טיול הכולל הליכה בשביל מסומן הסמוך לשפת מצוק יש להסביר לתלמידים מהו מצוק, כיצד הוא נוצר ומהן הסכנות הבטיחותיות הנובעות מצעידה בסמיכות יתר אליו. יש לבקש מהתלמידים להציע דרכים להימנע מהסכנה ולהסביר את הנחיות הבטיחות בהתאם לנהלים.

ג. בשיעורי ההכנה לטיול אפשר לגבש "אמנה כיתתית" הקובעת כללים המחייבים את התלמידים בנושאי משמעת והתנהגות בטיול, כגון צעידה בעקבות מדריך הטיול וחובת קיום הוראות הצוות החינוכי.

כמו כן אפשר להטיל על כמה תלמידים להוות "צוות בטיחות" שתפקידו לשים לב למילוי הוראות הבטיחות על ידי תלמידי הכיתה ולעדכן את התלמידים והמורים כאשר מתבצעת חריגה מההוראות הללו. כמובן שאין בכך משום הפחתת אחריותו של הצוות החינוכי.

ד. על בית הספר להפיץ להורים מסמך המפרט את תכנית הטיול, את המסלול, את לוח הזמנים ואת הפעילויות שיתקיימו במהלכו. מטרת המסמך לסייע להורה ולתלמיד להיערך כראוי לטיול השנתי ולאפשר להורים להיות ערים להתארגנותו של בית הספר לקראתו, באופן שיבטיח את שלום ילדיהם ובהתאם להנחיות חוזר המנהל הכללי של משרד החינוך. כמו כן יש לפרט במסמך את הציוד הנחוץ לטיול ולציין את כללי המשמעת והבטיחות הנדרשים במהלך הטיול. יש לעודד את ההורים לשוחח עם הילדים על חשיבות מילוי הכללים הללו. בנספח 3 בחוזר זה: **מכתב להורים לקראת הטיול השנתי** מצוי מתווה כללי למסמך זה.

3. הנסיעה ברכב

הנסיעה היא חלק מהטיול. אחראי הטיול או המדריך יקבעו את נתיב הנסיעה ואת מקומות העצירה. האחראי לטיול ישב בספסל הראשון, בסמיכות לנהג, ושאר המלווים ישבו ביתר חלקי האוטובוס, כולל בחלק האחורי. בזמן הנסיעה יש להקפיד על מילוי כללי ההתנהגות שנקבעו והובהרו לתלמידים בעת ההכנה לטיול.

באחריות אחראי הטיול לוודא בעת סריקת תאי המטען של האוטובוס כי החומר מסוג "אוריאה" הקיים באוטובוס יהיה מבודד מתא המטען המרכזי וישולט בשלט בולט שעליו כתוב "חומר מסוכן, לא לשתיה".

4. ציוד אישי

אחראי הטיול יבדוק את הציוד האישי של התלמידים ויוודא כי ברשותם כובע, נעלי הליכה וכמות מים התואמת את גילם ואת תנאי מזג האוויר.

5. בדיקת ציוד המלווים ותדרכים

אחראי הטיול יבדוק את הציוד המחייב של המלווים הרפואיים ושל המאבטחים ויתדרך אותם לגבי תפקידם ואחריותם בטיול.

6. תדריך ובדיקת רישיונות הנהג והאוטובוס

האוטובוס הוא רכב החירום והפינוי. אחראי הטיול יתדרך את הנהג לגבי המקומות שבהם עליו להמתין לקבוצת המטיילים ולגבי הקשר עמה בהתאם להתקדמות הטיול בשטח.

יש לוודא שברישיון האוטובוס יהיה מצוין שהוא רשאי להסיע תלמידים.

נהג המחזיק רישיון אוטובוס החל משנת 1996 אינו צריך להציג אישור מיוחד על הסעת תלמידים.

חל איסור להסיע תלמידים ומלווים בעמידה באוטובוס, גם אם רישיון האוטובוס מתיר זאת.

7. תדריך לפני תנועה ברגל

בעת תדריך לפני הליכה יש להדגיש את הכללים האלה: איסור עקיפה של המדריך, המתנה במפגש שבילים להגעת המאסף, הליכה זהירה בנקודות מסוכנות הצפויות בדרך והצבת מלווה מבוגר במקום, קביעת מאסף מבוגר, שמירה על קשר עין עם ההולך לפני, המתנה במקום בעת התנתקות מהקבוצה, הליכה בשבילים מסומנים בלבד וכן הליכה בהתאם להנחיות בשמורות הטבע.

8. ספירה והתפקדות

אחראי הטיול יציג בפני הצוות את המצבים שבהם יש לספור את התלמידים והחניכים: בעלייה ובירידה מהאוטובוס, במהלך הטיול, בהפסקות ובנוסף לפי שיקול דעתו.

9. שליטה בזמן הפסקה

ההפסקה היא זמן שבו יש להקפיד במיוחד שלא לאבד את השליטה על התלמידים. על אחראי הטיול להנחות את המדריכים להדריך את התלמידים באופן מפורש לגבי כללי ההתנהגות בהפסקה: אין להתקרב לשפת מצוק, אין להתרחק מהקבוצה, אין לדרדר אבנים, אין לטפס למקומות אסורים, אין להיכנס למים וכדומה.

10. פעילות מיוחדת

אם במהלך הטיול מתבצעת פעילות מיוחדת כמו שיט בקאייאקים, רכיבה על גמלים, גלישה ממצוקים וכדומה, על האחראי לתדרך את המטיילים לפני הפעילות באופן מפורט ובהתאם להנחיות חוזר מנכ"ל.

אם מתוכננת רחצה במהלך הטיול יש להחתיים את מנהל המוסד החינוכי על ביצועה ואת ההורים על אישור השתתפות ילדם בפעילות.

בנספח 5 של הודעה זאת מצויים טופס אישור ההורים להשתתפות תלמיד בפעילות רחצה וטופס אישור מנהל המוסד החינוכי לפעילות הרחצה.

11. הליכה בקרבת מצוק

על אחראי הטיול להקפיד כי בהליכה בקרבה למצוק ובמעברים קשים יקפידו המלווים והמדריך על השגחה צמודה וכן על תדרוך התלמידים בדבר הצורך בהליכה זהירה, בשמירה על ריכוז ובמתן סיוע זה לזה.

נספח 2 תפקיד המורה לקראת טיול ובמהלכו

מטרת רענון ההנחיות היא לסייע למורה להכין את עצמו ואת תלמידיו לקראת טיול. הנחיות אלה אינן מחליפות את הוראות הקבע בנושא טיולים, ובכל ספק יש לנהוג על פי הוראות הקבע בחוזרים סה/9(ג), סעיף 6.2-24 ו-סו/3(א), סעיף 6.2-28.

הכנה אישית

1. המורה יודא שברשותו תכנית הטיול המפורטת.
2. על המורה לקרוא וללמוד את הוראות המנכ"ל בנושא טיולים בהתאם לאופי הטיול והפעילות ולהיעזר ברכז הטיולים ובמנהל בית הספר בנושאים שאינם ברורים.
3. יש ליזום פגישה עם אחראי הטיול כדי להבין את תכנית הטיול לפרטיה ואת המשמעויות החינוכיות, הארגוניות והמנהלתיות שלה.
4. יש לוודא את קבלת האישורים הרפואיים המתאימים לתלמידים שיש להם מגבלות רפואיות ולהעבירם לאחראי הטיול.

הכנת התלמידים

1. על מחנך הכיתה להכין את התלמידים לקראת הטיול. המחנך יודא כי בידי כל הנתונים שיעזרו לו בהשגת יעדיו החינוכיים של הטיול וכן בהשגת מטרות חברתיות, כמו גיבוש הכיתה והעמקת לכידותה. המחנך הוא האחראי על התנהלותה התקינה של הכיתה במהלך הטיול.
2. הנחיות המחנך לתלמידי הכיתה יהיו בכפיפות להחלטות שנקבעו בישיבת הצוות החינוכי של בית הספר ואחראי הטיול ובהתאם להנחיות רכו הטיולים של בית הספר.
3. יש להקצות זמן מתאים להכנת התלמידים לטיול. על ההכנה לכלול:
  - א. תיאום ציפיות עם תלמידי הכיתה לקראת הטיול והגדרה ברורה של גבולות המותר והאסור במשך הטיול
  - ב. הסבר מפורט של תכנית הטיול
  - ג. חלוקת משימות לתלמידים לקראת הטיול, כגון חוליות אוכל, חוליות לינה, חוליות ניקיון, צוותי משימה, תורנויות למיניהן. מומלץ לוודא שכל תלמיד בכיתה ישובץ לתפקיד שאותו יבצע במהלך הטיול, על פי כישוריו ויכולתו.
  - ד. הבהרת הנחיות הבטיחות הללו לתלמידים:

(1) אין לעקוף את ההולכים לפנים ואין לסטות מן השביל או לעשות קיצורי דרך

- (2) אין לעזוב את הקבוצה ואין לעבור מקבוצה לקבוצה ללא תיאום עם המלווים של שתי הקבוצות
- (3) יש להימנע מדרדור אבנים ומהליכה על שפת מצוקים
- (4) במעבר צר יש להאט את קצב ההליכה וללכת בזהירות האחד אחרי השני
- (5) יש לקיים את הנחיות המשמעת וההתנהגות במהלך ההליכה
- (6) אסור להדליק אש ללא אישור מלווה
- (7) אין לגעת בחפצים חשודים ובכלי ירייה של המלווה
- (8) במקרה של ניתוק מהקבוצה יש להישאר במקום
- (9) אין לנוע לבד
- (10) הרחצה במהלך הטיול אסורה בהחלט.

להורים שלום

במסמך זה הצעות והנחיות שעשויות לעזור לכם בהתארגנות לקראת הטיול השנתי ולהיות ערים להיערכותו של בית הספר לקראתו, באופן שיבטיח את שלום ילדכם. מומלץ לקרוא את המסמך בעיון ולברר עם הצוות החינוכי כל עניין שאינו ברור. כדאי לשים לב במיוחד לפעילויות האתגריות ולאטרקציות שיש בטיול ולוודא שהפעילויות מתאימות לילדכם. אם עולה התלבטות לגבי התאמתם של מסלול או של פעילות לגיל התלמידים או אם זיהיתם בעיה בטיחותית, חשוב שתשתפו את הצוות החינוכי. אפשר לפנות למחנך הכיתה או באמצעותו לאחראי הטיול, לרכז הטיולים הבית ספרי או למנהל בית הספר.

א. יש ליידע את צוות בית הספר בכל מגבלה פיזית או רפואית של ילדכם ובכל רגישות שעלולה להתעורר אצלו במהלך הטיול. יש לצייד את צוות בית הספר בהמלצות מקצועיות לטיפול במגבלות הללו.

ב. כדאי לשוחח עם ילדכם על משמעות הוראות הבטיחות ועל חשיבות קיומן ולהנחותם בנושאים האלה:

1. יש לשבת בזמן הנסיעה ולחגור חגורת בטיחות
2. במסלול יש ללכת רק בעקבות המדריך ולפני המאסף
3. אין לעקוף או לסטות מן השביל
4. אין לעזוב את הקבוצה או לעבור מקבוצה לקבוצה ללא תיאום עם המלווים של שתי הקבוצות
5. יש להיזהר מדרדור אבנים ולהימנע מהליכה על שפת מצוק
6. במעבר צר יש להאט את קצב ההליכה ולהקפיד על הליכה בטור
7. אין להדליק אש ללא אישור מלווה
8. אין לגעת בחפצים חשודים ובכלי הנשק של המלווים
9. במקרה של ניתוק מהקבוצה יש להישאר במקום
10. אסור להיכנס למאגרי מים.

ג. רצוי להנחות את הילדים ולוודא כי הם מבינים את אופן ההתנהלות בכל פעילות ואת הנחיות הבטיחות המתאימות ולעודד אותם לברר עם הצוות החינוכי כל עניין שאינו ברור להם בנושא הבטיחות בטיול.

ד. אפשר ללמוד על התארגנות בית הספר לטיול ולקבל מידע נוסף על הנושא באמצעות הקישורים האלה:

- תכנית הליבה להכרת הארץ ולאהבת המולדת
- חוזר מנכ"ל מעודכן בנושא הטיולים
- פנקס טיולים למורה ולמדריך בטיול

נספח 4 טבלאות מנחות לפעילות רחצה

כל רחצה בכל מקום מחייבת קבלת אישור ביטחוני.

א. חציית גב מים טבעי כחלק ממסלול הסיור בטיול, לרבות הטיול השנתי			
מספר	סוג הפעילות	איסור/היתר הרחצה	הערות/מגבלות
1	רחצה בגבי מים ובנחלים שבהם גובה המים מעל ברכי הילד הנמוך בקבוצה במהלך טיול, כחלק ממסלול הטיול	אסור	
2	חציית גבי מים במסלולים שאינם ניתנים לעקיפה במהלך טיול	מותר	א. בהתאם לאישור הלשכה לתיאום טיולים ב. בהתאם לנוהל חציית גבי מים (ראה חוזר הוראות הקבע סב/6(ב), "פעילויות מים")
3	רחצה בגבי מים עמוקים	אסור	
4	שכשוך והליכה בנחל במים רדודים	מותר	א. בהתאם לאישור הלשכה לתיאום טיולים ובהתאם לגובה המים בנחל
		אסור	ב. אם יש מים עמוקים מעל גובה הברכיים - הפעילות אסורה.
5	הליכה בנקבות מים, במקום שבו המים מגיעים עד לגובה המותניים של הילד הנמוך בקבוצה, למעט בנקבת השילוח, שם תינתנה הנחיות נפרדות	מותר	בהתאם לאישור הביטחוני שניתן על ידי הלשכה לתיאום טיולים ובהתאמה לגיל המטיילים

ב. רחצה במסגרת טיול, לרבות הטיול השנתי במקומות מוסדרים כדין: בריכה, חוף מוכרז, פארק מים, אתר רחצה ברישוי עסק כדין			
מספר	סוג הפעילות	איסור/ היתר הרחצה	הערות / מגבלות
1	<ul style="list-style-type: none"> • רחצה בים במהלך טיול • רחצה בבריכה במהלך טיול • רחצה בפארק מים במהלך טיול 	אסור	
2	פעילות ספורט ימי, כמו שיט בנהר, צלילת קמ"ס (שנורקל), חתירה בקאייאק, בקאנו, שיט בספינה, שיט בסירות חצי קשיחות, בסירות פדלים, בסירות טורנדו, בסירות מנוע, ברפסודה, במיני רפסודה	מותר במגבלות	<p>1. רק בגוף שיש לו רישוי עסק כדין</p> <p>2. רק בטיול מעל יומיים (החל מהיום השלישי של הטיול)</p> <p>3. הפעילות תהיה בהתאם לנוהל המלא בהתאם לחוזר מנכ"ל ולאחר תדריך מפורט לתלמידים ולצוות החינוכי</p> <p>4. שיט בספינה מותר גם בלילה</p> <p>5. פעילות שחייה עם קמ"ס (שנורקל) גם בלילה מותרת אך ורק באתרים המאושרים של רשות הטבע והגנים.</p>

ג. רחצה במקום מוסדר ופעילות מים שאיננה במסגרת טיול - לרבות הטיול השנתי, כמו בריכה, ים, שיט בנחלים, קאייאקים, פארק מים וכדומה			
מספר	סוג הפעילות	איסור/ היתר הרחצה	הערות / מגבלות
1	רחצה וכל פעילות אחרת בים התיכון	אסור	כולל פעילות במסגרת קייטנה, מחנה, ביוטופ וכדומה
		מותר	שיט בספינה ממונעת בים התיכון מותר בהתאם להנחיות חוזר מנכ"ל
2	שילוב של ניקוי חוף ורחצה בים (כנרת, ים המלח, אילת)	מותר במגבלות	רחצה בחוף מוכרז
3	<ul style="list-style-type: none"> • רחצה שאינה במסגרת הטיול השנתי • רחצה במסגרת פעילות מים, כמו שיט בספינות, שיט בסירות נהר, קאייאקים • רחצה בים כנרת, ים המלח ואילת • רחצה במסגרת פארקי מים שיש בהם בריכות ומתקנים נוספים באותו מתחם • רחצה במסגרת, פעילות בחוף הים באותו מתחם • הלינה במתחם פעילות ספורט ימי ובפארקי מים מותרת בתנאי שתהיה באזור מבודד ממתקני הפארק גם לאורך חופי הים בכנרת, בים המלח ובאילת • יום פעילות חווייה הכוללת קארטינג, מתקנים מתנפחים, רכיבה על חמורים ורחצה באותו מתחם 	מותר	<ul style="list-style-type: none"> • בהתאם להנחיות חוזר מנכ"ל • הרחצה תהיה בחוף מוכרז בלבד • הרחצה תהיה בבריכה שיש לה רישוי עסק מוסדר • פעילות השיט תהיה באזור המוגדר על ידי מנהל החוף כאזור שיט • פעילויות החווייה והאטרקציות ייתקיימו רק במקומות בעלי רישוי עסק כדין.

ג. רחצה במקום מוסדר ופעילות מים שאיננה במסגרת טיול - לרבות הטיול השנתי, כמו בריכה, ים, שיט בנחלים, קאייאקים, פארק מים וכדומה		
		<ul style="list-style-type: none"> • רחצה במסגרת סמינר, כולל כאשר הפעילות במקום אחד והרחצה במקום אחר • יום פעילות חוויה הכוללת קארטינג, מתקנים מתנפחים, רכיבה על חמורים, והרחצה מתקיימת במתחם נפרד מהאטרקציות • רחצה לילית ולינה באותו מתחם בריכה (בתנאי שבמתחם הרחצה ישנם תנאי תאורה בהתאם לתקנות הבריכות • פעילות ספורט ימי, כמו שיט קאייאקים/קאנו, שיט סירות נהר, סירות טורנדו, סירות חצי קשיחות, סירת פדלים, סירה ממונעת, רפסודה, מיני רפסודה

ד. רחצה בבריכות בעלות רישיון להפעלת בריכה ובחופי רחצה מוכרזים - כנרת, ים המלח, אילת			
מספר	סוג הפעילות	איסור/ היתר הרחצה	הערות / מגבלות
1	רחצה בבריכה במסגרת יום ספורט המאורגן על ידי בית הספר	מותר	הפעילות מתבצעת באישור, בניהול ובפיקוח של החינוך הגופני
2	רחצה בבריכה במסגרת שיעורי שחייה	מותר	פעילות בהתאם להנחיות ופיקוח של החינוך הגופני
3	רחצה בבריכה במסגרת אירוע סיום בית ספרי	מותר	האירוע אינו במסגרת טיול
4	רחצה בבריכה ו/או כל פעילות אחרת בים במסגרת פעילות של בתי ספר ימיים או פעילות של תנועת נוער ימית (צופי ים) כולל בים התיכון	מותר	על פי תכנית הלימודים

ד. רחצה בבריכות בעלות רישיון להפעלת בריכה ובחופי רחצה מוכרזים - כנרת, ים המלח, אילת			
5	רחצה במסגרת סמינרים לבתי ספר ותנועות נוער - יום בודד או כמה ימים	מותר	לא משולב בטיול
6	רחצה במסגרת טיפולית של החינוך המיוחד	מותר	
7	פעילות מים במסגרת בתי ספר, המבצעים פעילות ביוטופ	מותר	לא כולל בים התיכון
8	רחצה במסגרת קייטנה	מותר	קייטנה בעלת רישוי העומדת בדרישות חוזר מנכ"ל
9	רחצה במהלך מחנה	מותר	מחנה בעל רישוי שעומד בדרישות חוזר מנכ"ל
10	רחצה במסגרת רפסודיה	מותר	לפני או אחרי המשט, בחוף מוכרז ובאופן מאורגן בהתאם לנהלים. אסורה הרחצה במהלך השיט.
11	רחצה במהלך קייטנת יום	מותר	קייטנה בעלת רישוי העומדת בדרישות חוזר מנכ"ל

**נספח 5: טופס אישור ההורים להשתתפות תלמיד בפעילות רחצה
וטופס אישור מנהל המוסד החינוכי לפעילות הרחצה**

א. אישור ההורים להשתתפות תלמיד בפעילות רחצה

1. הנני מאשר כי קראתי את תכנית הפעילות.
2. הנני מאשר כי בני יתרחץ במסגרת הפעילות ב _____
(אתר הרחצה).
3. הנני מאשר כי בני/בתי יודע/ת לשחות.

התאריך _____

שם ההורה _____

חתימה _____

ב. אישור מנהל המוסד החינוכי לפעילות הרחצה

הנני מאשר כי קראתי את חוזר מנכ"ל המעודכן בנושא הרחצה ואני נערך לפעילות בהתאם להנחיות החוזר כנדרש, הכוללות בין היתר: תדרוך תלמידים, תדרוך מלווים, תכנון הרחצה, השגחה ופיקוח קפדניים במהלך הרחצה, כל זאת בהתאם להנחיות החוזר.

התאריך _____

שם מנהל המוסד החינוכי _____

שם אחראי הפעילות _____

חתימת מנהל המוסד החינוכי _____

חתימת אחראי הפעילות _____

8. עובדי הוראה ועובדי הינוך

8.5 תנאי שירות

מלגת פולברייט למצטיינים בהוראה (עד) 3-8.5

1. רקע

משרד החינוך מבקש לשלב מורים מצטיינים המלמדים בבתי הספר היסודיים, בחטיבות הביניים ובעל יסודיים, בתכנית מלגת פולברייט.

מלגת פולברייט למצטיינים בהוראה היא תכנית הממומנת על ידי ממשלת ארצות הברית לשם זיהוי ועידוד מצוינות בהוראה בארצות הברית ומחוצה לה. במסגרת התכנית מוענקות מלגות לאנשי הוראה מצטיינים, כדי לאפשר להם לבקר למשך סמסטר אחד בפקולטה לחינוך בארצות הברית, שם יכין כל אחד מהם פרויקט חינוכי-מחקרי על פי תכנונו. בסוף התכנית על כל משתתף להגיש את הפרויקט בהתאם למתכונת ולתכנים שהציע בעת הגשת המועמדות. על הפרויקטים לעודד דיאלוג בין-תרבותי התומך בפעילויות הוראה עתידיות. האוניברסיטה המארחת תמנה לכל משתתף חונך שיסייע לו בליטוש רעיונותיו לפרויקט. במסגרת התכנית נקראים המשתתפים לגלות יצירתיות בפיתוח פעילויות שיקדמו וישפרו את הפרויקט ויתרמו להצלחת יישומו. כל מורה יתבקש להגיש מצגות המתארות את פעילויותיו במסגרת הפרויקט ולתעד בכתב, בצילום או באמצעים אחרים, את מחשבותיו וחוויותיו במהלך שהייתו בארצות הברית. בנוסף על העבודה על הפרויקטים הפרטניים יוכלו המשתתפים לקחת חלק בקורסים של האוניברסיטה המארחת, להנחות קבוצות של מורים מבתי ספר אזוריים ולעסוק בפעילויות נוספות הקשורות בהוראה.

התכנית תתקיים מאמצע אוגוסט ועד אמצע דצמבר 2014.

2. הטבות לעמיתי התכנית

עמיתי התכנית זוכים למימון נסיעות, שכר לימוד, מגורים, דמי כלכלה, ביטוח רפואי מוגבל, קרנות העשרה מקצועית לתמיכה בפיתוח ובמחקר או לכיסוי הוצאות הקשורות לנוכחות בכינוסים ובסדנאות.

בני משפחה רשאים להצטרף לעמיתי התכנית, אולם התכנית אינה מספקת תמיכה כספית לנסיעותיהם, להוצאות הכרוכות בשהייתם בארצות הברית או לכל הוצאה אחרת שלהם. אלו יכוסו על ידי העמית.

3. הקריטריונים לזכאות

על מגישי הבקשות למלגת פולברייט לעמוד בקריטריונים האלה:

- מורה במשרה מלאה (מורה העובד במשרות חלקיות המצטברות למשרה מלאה אינו רשאי להגיש מועמדות)
- ניסיון מקצועי במשרה מלאה במשך חמש שנים לפחות
- אזרח ישראלי (בעל אזרחות כפולה אמריקאית-ישראלית אינו רשאי להגיש מועמדות)
- מצב בריאותי תקין
- שליטה בשפה האנגלית (על המועמדים להציג ציון עדכני של 79 לפחות במבחן TOEFL מבוסס אינטרנט או ציון עדכני של 6.5 במבחן IELTS). המועד האחרון להצגת תוצאת מבחן TOEFL הוא ט"ז בשבט התשע"ד, 17.1.2014.
- יכולת הוראה מעולה מוכחת או קבלת ציון לשבח ממנהל בית הספר או קבלת פרס להוראה
- ניסיון בניהול ובהובלת פעילויות לפיתוח מקצועי.

4. הנחיות להכנת הבקשה למלגה

על מועמד המעוניין להשתתף בתכנית פולברייט למצטיינים בהוראה והעונה על הקריטריונים לזכאות להגיש את הבקשה ל"קרן חינוך ארצות הברית-ישראלי", האחראית על ניהול תכנית פולברייט בישראל. הבקשות ייבדקו וייבחנו על ידי ועדה מקצועית של נציגי משרד החינוך והקרן שתמליץ לבסוף על שישה עד שמונה מועמדים בפני האחראים על התכנית בארצות הברית, שבידיהם ההחלטה הסופית לגבי הזוכים הישראלים שישתתפו בתכנית.

קרן חינוך ארצות הברית-ישראל תממן למועמדים המתאימים את עלות מבחן ה-TOEFL או מבחן ה-IELTS שהמועמדים נדרשים לעבור. לקבלת המימון יש לפנות לגב' ג'ודי סטבסקי ב"קרן חינוך ארצות הברית-ישראל", בטל' 03-5172392.

על הבקשה לכלול את הפריטים האלה:

- טופס בקשה אלקטרוני
- אישור יציאה לשנת שבתון
- הערכה/המלצה של מנהל בית הספר
- קורות חיים באנגלית המוכיחים שהמועמד עומד בקריטריונים לזכאות
- גיליונות ציונים באנגלית מלימודים אקדמיים (אם אין אפשרות לקבל גיליון רשמי באנגלית, יש לתרגם את התעודות)
- שני מכתבי המלצה
- תעודה המעידה על פרסי הוראה שהמועמד זכה בהם
- הצעה לפרויקט חינוכי.

את טופס הבקשה האלקטרוני ואת הפריטים הנלווים יש לשלוח לא יאחר מכ"ח בניסן התשע"ד, 1 בדצמבר 2013.

**טופס הבקשה האלקטרוני מצוי בכתובת האינטרנט הזו:
<http://www.fulbrightteacherexchange.org/application-tp2>**

**מידע על התכנית, הכולל את הקריטריונים לזכאות ותנאי המלגה, נמצא באתר האינטרנט של התכנית שכתובתו:
<http://www.fulbrightteacherexchange.org/international-teachers>
לבירורים יש לפנות לגב' ג'ודי סטבסקי, קרן חינוך ארצות הברית-ישראל, טל' 03-5172392.**

פרישה לגמלאות של עובדי הוראה (עד) 8.5-4

1. עובדי הוראה במוסדות חינוך רשמיים שיגיעו לגיל 67 (גיל פרישת חובה) על פי הרישום בתעודת הזהות לפני ב' באלול התשע"ד, 27.8.2014, ואשר ישלימו עשר שנות שירות בהיקף של 1/3 משרה לפחות, חייבים לפרוש לגמלאות בסוף החודש שבו ימלאו להם 67 שנה. זאת על פי חוק שירות המדינה (גמלאות) [נוסח משולב], תש"ל-1970.
  - עובד הוראה שמעוניין להמשיך לעבוד עד סוף שנת הלימודים – עליו לפנות לתחום כוח אדם בהוראה במחוזו ולהגיש בקשה מתאימה, מלווה בהמלצות מנהל ומפקח. הבקשה תועבר לדיון בוועדת הגמלאות בירושלים, והיא שתודיע למחוז על החלטתה.
  2. עובדי הוראה במוסדות חינוך רשמיים שיגיעו לגיל 60 (גיל פרישת רשות) על פי הרישום בתעודת הזהות לפני ב' באלול התשע"ד, 27.8.2014, רשאים לפרוש בסוף שנת הלימודים התשע"ד, 26.8.2014, בתנאי שישלימו עשר שנות שירות בהיקף של 1/3 משרה לפחות.
  3. גננות בגני ילדים רשמיים שיגיעו לגיל 59 על פי הרישום בתעודת הזהות לפני ב' באלול התשע"ד, 27.8.2014, רשאיות לפרוש לגמלאות בסוף שנת הלימודים התשע"ד, 26.8.2014, בתנאי שישלימו עשר שנות שירות בהיקף של 1/3 משרה לפחות.
  4. עובדי הוראה העומדים לפרוש לגמלאות בהתאם לסעיפים לעיל יגישו טופסי תביעה לגמלה ללשכת מחוז עבודתם לא יאוחר מיום ל' בשבט התשע"ד, 31.1.2014. את הטפסים אפשר לקבל בלשכות המחוזיות.
  5. לטופסי התביעה לגמלה יש לצרף, בין היתר, גם את תלוש המשכורת האחרון.
  6. משרד החינוך לא יהיה אחראי לעיכובים שיחולו בביצוע תשלום הקצבה לעובד הוראה שיגיש את טופס התביעה לגמלה לאחר המועד הנקוב או אם לא יצרף לטופס את כל המסמכים הנדרשים.
- לקבלת מידע על הזכויות המגיעות לפורשים ועל מיצוין המלא יש לפנות אל תחום כוח אדם בהוראה במחוז עבודתו של עובד ההוראה. בכל אחד מהמחוזות עומד לרשות הפורשים רפרנט לענייני גמלאות שתפקידו לסייע להם בהליך הפרישה.

להלן דרכי ההתקשרות אל הרפרנטים לענייני גמלאות בלשכות המחוזיות של משרד החינוך:

מס' הטלפון	הכתובת	שם הרפרנט	המחוז
02-5601679 02-5601624	כנפי נשרים 22, גבעת שאול, ירושלים	שלומציון עמראני אסתר שם טוב	ירושלים
03-6896317 03-6896320	בניין מוסקוביץ, רח' השלושה 2, תל אביב	חווה לובה חנה בקיש	תל אביב
03-6896575 03-6896571	בניין מוסקוביץ, רח' השלושה 2, תל אביב	שרה פרשי פלורית כהן סלומון	מרכז
04-8632554 04-8632550	רח' פל-ים 15 א', חיפה	חנה עשור חנה אמסלם	חיפה
04-6500112 04-6500113	ת.ד. 530, נצרת עילית, 17105	גימאל כבישי דליה שוורץ	צפון
08-6263090 08-6263092	התקווה 4, ת.ד. 610, באר שבע	שרה ליכטנברג שמחה עופרי	דרום
02-5603835	דבורה הנביאה 2, ירושלים	כוכבה וולף	הכשרת מורים
03-6898857 03-6898858	בניין מוסקוביץ, רח' השלושה 2, תל אביב	סיגל יונתן תמי מרידך	חינוך התיישבותי
04-8632714	רח' פל-ים 15 א', חיפה	אתי וסנר	חינוך מבוגרים חיפה ומחוז צפון

אפשר גם לקבוע פגישה עם מנהל תחום גמלאות ופיצויים במשרד החינוך, שיערוך קבלת קהל בלשכות המחוזיות. לקביעת מועד פגישה יש לפנות בטלפון מספר 02-5604776/8 או בתיאום עם הלשכה המחוזית כמפורט לעיל.

לפרטים נוספים אפשר לפנות אל מר איתי הדר, מנהל תחום גמלאות ופיצויים, טל' 02-5604776/8.

9. תכניות לימודים

9.4 חינוך לערכים

9.4-2 (עד) "האחר הוא אני" – יום לציון תחילת התכנית במערכת החינוך

1. רקע

בדבריו על הכרזת העצמאות האמריקאית כותב אברהם לינקולן "אני חושב שמחברי המסמך המרשים הזה התכוונו לכלול בו את כל בני האדם" (כתבי אברהם לינקולן, כרך 2).

עקרון מרכזי בתכנית הרב שנתית **האחר הוא אני - חיים בחברת מופת** הוא לכלול בה כמה שיותר אנשים ולהעמיק את מסריה בקרב מספר גדול ככל האפשר של בני אדם, זאת באמצעות מתן ביטוי אינטלקטואלי, רגשי ומעשי לערכים העומדים בבסיסה, הן בשגרת הלמידה היום-יומית והן בפעילויות שיא.

הערכים והמסרים הללו הינם נחלתם של כלל השותפים למעשה החינוכי בעבר ובהווה ומהווים אבן דרך חיונית בהתייחסות אל האחר. במהלך התכנית יש להתבונן בהם מחדש, להשיב אותם למקומם הראוי בקדמת הבמה ולשלבם במעשה החינוכי בהווה ובעתיד.

2. יום פעילות מיוחד לציון תחילת התכנית

כחלק מפעילויות השיא המציינות את המהלך הערכי יתקיים בכל מוסדות החינוך בט"ז בכסלו התשע"ד, 19.11.2013, יום חגיגי שיוקדש לתכנית ויצוין את פתיחתה.

במהלך היום תתקיימנה פעילויות חינוכיות במוסדות החינוך שבהן ישתתפו כלל התלמידים, כמו שיעורי חינוך, שיעורים מקצועיים שיוקדשו לנושא, סיורים, כנסים ועוד, במסגרת כיתתית ובמסגרות אחרות.

מוסדות החינוך מוזמנים לציין את היום באופן התואם את תפיסת עולמם ואת התרבות הבית ספרית הנוהגת בהם.

מומלץ לשתף בבחירת התכנים, הפעילויות והמתודות את כל השותפים בקהילת בית הספר: נציגות צוות מוסד החינוך, נציגות התלמידים והנהגות ההורים. מומלץ גם להרחיב את מעגלי השותפים בבחירת דרכי הביטוי והפעילויות שיתקיימו באותו יום בין כתלי מוסדות החינוך: תנועות הנוער, המתנ"סים, מחלקות החינוך ברשות, ועד השכונה ועוד.

רצוי לשוות ליום נופך חינוכי ולא לקיים במהלכו מבחנים ובחינות.

מומלץ לבקש מהתלמידים להגיע בחולצה בצבע אחיד. מדבקות שיחולקו מטעם המשרד, הנושאות את סמליל (לוגו) התכנית "האחר הוא אני", יודבקו על דש החולצה.

3. פעילות מומלצת למהלכו של היום

להלן מגוון הצעות לפעילויות חינוכיות במהלך היום:

- מפגש של כלל התלמידים לציון הנושא בפתיחת היום
  - מרתון סרטים/סרטונים המלווה בשיח מקדים ובפעילות סיכום
  - שיעורי אמנות שיוקדשו להכנת כרזות בנושא לקראת הצגתן בתערוכה בית ספרית
  - פעילות משותפת לתלמידים, מורים והורים
  - מפגשי לימוד משותף במתכונת של בית מדרש לתלמידים מאוכלוסיות שונות, שאליהם יוזמנו גם הורים וחברים מהקהילה
  - מעגלי שיח ופעילויות משותפות עם בתי ספר ממגזרים שונים (ממלכתית ומלכתית-דתית, יהודי וערבי, חינוך מיוחד וחינוך רגיל וכו')
  - מפגשים ופעילויות עם אחרים בקהילה (קשישים, עולים וכו')
  - פאנל בנושא
  - סיורים ופעילות במוזיאונים
  - פעילות התנדבות שבמהלכה יתקיים מפגש עם האחר
  - לימוד טקסטים ספרותיים בנושא
  - סיור בשכונה הקרובה ואיתור מקומות שבהם מוסדרת נגישות, סימונם ופרסומם בעיתון השכונתי לשם הגברת המודעות לנושא.
- מומלץ לצלם ולתעד את המפגשים שיתקיימו באותו יום ולפרסמם באתר הבית ספרי. לשם כך כדאי לאפשר לתלמידים להשתמש במהלך היום בטלפונים חכמים.

באתר "האחר הוא אני" מגוון מערכי שיעור, פעילויות, טקסטים וסרטים שיוכלו לשמש את אנשי החינוך ולהעשיר את היום.

כתובת אתר "האחר הוא אני":
[.http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ui](http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ui)

9.15 חינוך למורשת ישראל, ציונות ותולדות המדינה

גיליון "צידה לדרך" בנושא מורשת יהדות אתיופיה וציון חג הסיגד (עד) 9.15-5

חג הסיגד חל בכ"ט בחשוון והוא מועד מרכזי בלוח השנה של יהודי אתיופיה, שבו הם מזכירים את הברית שנכרתה בין עם ישראל לאלוהיו במתן תורה בהר סיני וחדשה בזמן שיבת ציון על ידי עזרא הסופר. משמעות השם "סיגד" הוא סגידה והשתחויה, והיא מתבססת על הכתוב בספר נחמיה. יהודי אתיופיה ממשיכים מסורת זו של חידוש הברית בכל שנה ושנה כדי להזכיר לבני הקהילה את חשיבות קיום חלקם בברית – שמירת מצוות התורה. באמצעות צום ותפילות הם מקיימים חשבון נפש ותיקון ציבורי. היבט נוסף של החג הוא הגעגועים לירושלים והשאיפה להגיע לארץ ישראל.

גיליון "צידה לדרך" בנושא "יהדות אתיופיה – זהות ותרבות" מוקדש למורשת יהדות אתיופיה, תרבותה ואורח חייה. בגיליון מוצגים מושגי יסוד בתרבות יהודי אתיופיה, סיפור כמיהתם לארץ ישראל לאורך 2500 שנים ומידע על חג הסיגד ועל הערכים השזורים בו. כמו כן הגיליון מלמד על "מבצע משה" ו"מבצע שלמה" ומעלה סוגיות הקשורות לקליטת עלייה ולמתח שבין תפיסת החברה כ"כור היתוך" לבין חשיבותה של חברה רבת תרבויות.

מטרת הגיליון היא להעמיק את ההיכרות עם תרבות יהודי אתיופיה, לסייע בקבלתה כחלק מן המורשת היהודית-ישראלית ולטפח את הפתיחות והסובלנות כלפי כל העדות והזרמים היוצרים את מארג תרבות ישראל.

הנושאים בגיליון מותאמים לתכנית הלימודים של המקצוע "תרבות ישראל ומורשתו" בכיתות ה'-ח', אך הם עשויים להתאים גם לתלמידים בכיתות ט'-י"ב בעזרת תיווכם של מחנכי הכיתות.

בחוברת יחידות לימוד מגוונות המאפשרות עיסוק בנושא מהיבטים שונים, תוך התנסות באסטרטגיות של למידה משמעותית. יחידות הלימוד יכולות לשמש כתוספת וכהרחבה לנלמד במסגרת המקצוע "תרבות ישראל ומורשתו" ובהלימה לנושא המרכזי "האחר הוא אני". המחנכים יכולים לבחור מבין היחידות את אלה המתאימות לתלמידי הכיתה על פי רמות הקושי ומשמעותם של התכנים לתלמידי הכיתה. אפשר גם לעשות שימוש ביחידות נבחרות במסגרת בית מדרש כיתתי או בית מדרש קהילתי המשלב תלמידים, הורים ומורים.

יחידות הלימוד בגיליון

- הכיסופים לארץ ישראל
- חג הסיגד : מסורת וחידוש
- המסע מאתיופיה : מסע של זהות.

החוברת נשלחה לבתי הספר בשנת הלימודים התשע"ב ואפשר למצוא אותה באתר המטה לתרבות ישראל בכתובת
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Tarbutisraelmoreshet/HomreyLemida/tzeyda/sigad.htm

בשאלות אפשר לפנות לגב' ציפי קוריזקי, מנהלת המטה לתרבות ישראל,
טל' 02-5603543.

הוצאה לאור : גף הפרסומים, משרד החינוך
עריכה והבאה לדפוס : דליה הלוי, ורד צדוק
ריכוז ההפקה : שרה גמליאל, נעמה ברגר
עריכת הלשון : עירית עמיאל
עיצוב : סטודיו "שחר שושנה"
הודפס במדפיס הממשלתי, ירושלים

כתובת המאגר הממוחשב של חוזרי המנכ"ל : www.education.gov.il/mankal